

AGNIESZKA DZIUBA

LISTY MARKA CELIUSZA RUFUSA
O „ZEMŚCIE DOSKONAŁEJ” (CIC. FAM. 8, 12-17)

We wrześniu 50 r. przed Chr.¹ Marek Celiusz Rufus pisał do Cyncerona, przebywającego od lata 51 r. w Cylicji jako namiestnik², że Appiusz Klaudiusz Pulcher, który żywi do niego „nieuzasadnioną” nienawiść, przystąpił do niejawnej wojny:

Pudet me tibi confiteri et queri de Appii, hominis ingratisissimi, iniuriis, qui me odisse, quia magna mihi debebat beneficia, coepit et, quum homo avarus, ut ea solveret, sibi imperare non posset, occultum bellum mihi indixit... (Fam. 8, 12, 1)

Wstyd mi donosić ci i skarżyć się na krzywdy ze strony Appiusza, człowieka ogromnie niewdzięcznego, który zaczął mnie nienawidzić, chociaż winien był mi głęboką wdzięczność. A ponieważ ten skąpiec nie mógł zdobyć się na wzajemność, wypowiedział mi potajemną wojnę³.

Trudno jest bez znajomości ówczesnej skomplikowanej sytuacji politycznej, sylwetek głównych bohaterów, ich wzajemnych powiązań i misternie tkanych intryg w gronie *nobilitas*, zrozumieć powyższy cytat, kluczowy dla dalszych rozważań. Samo zdanie nie podaje bowiem przyczyn wspomnianego przez Marka konfliktu, jego przebiegu i zaskakującego finału.

Należy na wstępie zaznaczyć, że jedynym świadectwem wrogiego stosunku Klaudiusza do Celiusza są listy tego ostatniego⁴. Dlatego też trzeba bardzo

Dr hab. AGNIESZKA DZIUBA, prof. KUL – kierownik Katedry Filologii Łacińskiej, Instytut Filologii Klasycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: dziubak@kul.lublin.pl

¹ Wszystkie daty w tekście odnoszą się do czasów przed Chrystusem.

² Zmienił na tym stanowisku Appiusza Klaudiusza Pulchra, konsula 54 r.

³ Przekłady w tekście pochodzą od Autorki, o ile nie zaznaczono inaczej.

⁴ W bogatym zbiorze 774 listów Cyncerona do różnych adresatów i zdecydowanie mniejszym jego respondentów (90), znalazł się unikalny zespół korespondencji Arpinaty z Markiem Celiuszem Rufusem. W jego skład wchodzi dziewięć listów Cyncerona z tomu drugiego *Epistulae ad*

ostrożnie i z dystansem podchodzić do jego relacji i opinii. Tym bardziej, że korespondencja informuje odbiorcę tekstu o poglądach politycznych ich autora i jego politycznej aktywności w takim stopniu, w jakim on sam zechciał się z czytelnikiem podzielić⁵.

Jak wyżej zaznaczono, sytuacja polityczna w Rzymie schyłku lat 50. była niezwykle skomplikowana, a korespondent Cyclerona jawi się w świetle literackich testimoniów jako osoba interesująca⁶, a przy tym wyjątkowo niejednoznaczna moralnie. Marek Celiusz Rufus urodził się w latach 80.⁷ poza Rzymem, najprawdopodobniej w Interamnia, leżącej w ager Praetutianus⁸. Był jedynym synem zamożnego ekwity, posiadającego m.in. majątek ziemski w Afryce. Ambitny ojciec, być może dostrzegając zdolności jedynaka, przeprowadził się do Rzymu i oddał potomka pod opiekę Marka Licyniusza Krassusa i Marka Tulliusza Cyclerona. Prawdopodobnie Celiusz Starszy był klientem triumwira, ale to Cycleron przyznawał się do szczególnej opieki, jaką otoczył Marka w czasie jego *tirocinium fori*. Z czasem ich drogi się rozeszły. Najpierw młody ekwita opuścił swego mistrza, by znaleźć się w otoczeniu charyzmatycznego Lucjusza Sergiusza Katyliny, chociaż nie wydaje się, by należał do sprzysiężenia⁹. Natomiast w 62 r. wyjechał do Afryki w orszaku prokonsula Kwinusa Pompejusza Rufusa. Prawdopodobnie wyjazd ten był koniecznym elementem kariery militarnej przyszłego polityka, a Marek przebywał u boku Pompejusza Rufusa jako jego legat lub *contubernalis*¹⁰. Po powrocie w 60 r. do Rzymu, Celiusz rozpoczął karierę polityczną, o której przebiegu, szczególnie w pierwszych latach, wiadomo niewiele¹¹. Nieco więcej informacji posiadamy na temat jego życia prywatnego, kręgu

familiares (2, 8-16) i siedemnaście Celiusza zamieszczonych w ósmej księdze *Epistulae ad familiares* (8, 1-17). Korespondencja obejmuje okres od maja 51 r. do marca 48 r., a więc okres namiestnictwa Cyclerona w Cylicji i wojnę domową w Rzymie. Należy zaznaczyć, że tylko trzy listy oratora są bezpośrednią reakcją na zachowane listy Celiusza.

⁵ James J. CLAUSS, *The Ignoble Consistency of M. Caelius Rufus*, „Atheneum” 78(1990), s. 532.

⁶ Warto przytoczyć w tym miejscu opinię Merle M. Odgers’a, który pisał o Celiuszu: „He is worth of attention because of his contacts, for he knew Catiline rather well, Cicero very well, and Lesbia to well”. Merle M. ODGERS, *Marcus Caelius Rufus*, „The Classical Weekly” 23(1930), nr 21, s. 161.

⁷ Józef KORPANTY, *Rzeczpospolita potomków Romulusa*, Warszawa 1979, s. 131.

⁸ Richard G. AUSTIN (ed.), *M. Tulli Ciceronis, Pro M. Caelio oratio*, third edition, Oxford 1960, Appendix II – Place of Caelius’ birth, s. 146-147.

⁹ CICERO, *Pro M. Caelio* 4-5.

¹⁰ Steven B. JACKSON, *Marcus Caelius Rufus*, „Hermathena” 126(1979), s. 55-67, s. 57.

¹¹ Historycy toczą spór na temat ewentualnej kwestury Celiusza. Vincent J. ROSIVACH, *Caelius’ Adherence to the Caesarian Cause*, „The Classical World” 74(1980-81), nr 4, s. 201. S.B. Jackson uważa, że Celiusz nigdy nie walczył o kwesturę, bo jako *homo novus* nie był zainteresowany tym urzędem (S.B. Jackson, *Marcus Caelius Rufus*, s. 55).

jego przyjaciół i znajomych. Z wygłoszonej w kwietniu 56 r. przez Marka Tulliusza Cyncerona mowy w obronie Marka Celiusza Rufusa wynika, że należał do kręgu przyjaciół Publiusza Klodiusza¹², patrycjusza z *gens Claudia*, który w 59 r. został adoptowany przez plebejusza (na drodze procedury zwanej *transitio ad plebem*) i dzięki temu mógł starać się o urząd trybuna ludowego. Klodiusz jako trybun 58 r., konsekwentnie realizując politykę przebywającego w Galii Cezara, spowodował wygnanie Cyncerona. W korespondencji Arpinaty nie ma żadnej wzmianki na temat ewentualnych zabiegów o pomoc Celiusza, który był w owym czasie w bardzo bliskich stosunkach z trybunem. W kwietniu 56 r. po owej przyjaźni nie było już śladu, a Arpinata – broniąc byłego ucznia przed zarzutami Klodii Metelli, świadka oskarżenia – otwarcie szkalował jej młodszego brata, pełniącego wtedy urząd edyla kurulnego. Brak źródeł uniemożliwia jednoznaczną ocenę politycznych sympatii Marka w owym czasie. Fakt, że pierwszym potwierdzonym urzędem, jaki sprawował, był trybunat 52 r. może świadczyć o jego postawie populistycznej. Jako urzędujący trybun dał się jednak poznać jako zwolennik optymatów, gdyż gorliwie popierał i w niekonwencjonalny sposób usiłował bronić Tytusa Anniusza Milona, przywódcę bojówek optymackich, oskarżonego o zabójstwo Klodiusza. Z listów pisanych do Arpinaty wynika, że przyjaźnił się z Gajuszem Skryboniuszem Kurionem, przedstawicielem optymatów i przychylnie wyrażał się o jego wyborach politycznych:

Sed ut spero et volo et ut se fert ipse, bonos et senatum malet (*Fam.* 8, 4, 2)

Lecz jak mam nadzieję i pragnę, i jak on sam się zachowuje, woli dobrych i senat.

Natomiast o Cezarze wypowiadał się dość ostro (*Fam.* 8, 4, 2; 8, 5, 3; 8, 9, 1). Co prawda Celiusz jako przedstawiciel kolegium trybuńskiego pozwolił Cezarowi ubiegać się o konsulat *in absentia*, ale najprawdopodobniej zrobił tak na prośbę Cyncerona (*Att.* 7, 1, 4)¹³.

¹² Byli to tak zwani *barbatuli iuvenes* jak pogardliwie określił ich Cynceron (*Cic. Att.* 1, 13, 3). O osobach wchodzących w skład tej nieformalnej grupy zob. W. Jeffrey TATUM, *The Patrician Tribune. Publius Clodius Pulcher*, Chapel Hill and London 1999, s. 70-71.

¹³ Historycy nie są zgodni co do stosunku Celiusza do Cezara w początkach lat 50. S.B. Jackson twierdzi, że ekwita był agentem konsula w Rzymie w 59 r., podczas gdy ten przebywał w Galii. Dowodem jego agenturalnej działalności miało być oskarżenie Gajusza Antoniusza Hybrydy w marcu tego roku *de maiestate*. S.B. JACKSON, *Marcus Caelius Rufus*, s. 57.

Przełomowym rokiem w biografii Celiusza był rok 50., w którym ekwita sprawował edylat kurulny¹⁴. Z korespondencji z Cynceronem wynika, że Celiusz przygotowywał się do organizacji igrzysk, które pragnął uświetnić wystawieniem sprowadzonych z Azji panter. Mimo że kilkakrotnie prosił Arpinatę o przysłanie zwierząt (*Fam.* 8, 2, 2; 8, 4, 5; 8, 10, 9), pomocy nie otrzymał. Cynceron odmówił mu też przeznaczenia części podatków z Cylicji na organizację igrzysk (*Fam.* 2, 11, 2). Ostatecznie jednak Celiusz wystawił pantery. Otrzymał je od Kuriona, który sprowadził zwierzęta z myślą o swoim edylacie, ale po zrezygnowaniu z ubiegania się o ten urząd, ofiarował je przyjacielowi:

Fere litteris omnibus tibi de pantheris scripsi: turpe tibi erit Patiscum Curioni decem misisse, te non multis partibus plures, quas ipsas Curio mihi et alias Africanas decem donavit, ne putes illum tantum praedia rustica dare scire (Fam. 8, 9, 3)

Prawie we wszystkich listach pisałem do Ciebie o panterach: wstyd ci będzie, że Patiskus przysłał Kurionowi dziesięć i w ogóle nie musisz przysyłać więcej. Te zwierzęta i jeszcze dziesięć afrykańskich Kurio mi podarował. Żebyś nie myślał, że on wie tylko, jak darować posiadłość wiejską.

W tym samym roku odbyły się wybory uzupełniające, po śmierci Kwintusa Hortenzjusza, do kolegium augurów. Pewnym kandydatem optymatów był Lucjusz Domicjusz Ahenobarbus, filar stronnictwa optymackiego i długoletni przyjaciel zmarłego oratora¹⁵. Appiusz Klaudiusz Pulcher, członek kolegium i kolega Domicjusza w konsulacie 54 r., gorąco popierał tę kandydaturę. Zwycięskim przeciwnikiem Domicjusza okazał się jednak Marek Antoniusz, którego wspierali Kurion i Celiusz¹⁶. Ten ostatni tłumaczył się, że robił to powodowany jedynie przyjaźnią z Kurionem. Mimo poparcia udzielonego człowiekowi Cezara, Marek wyraźnie starał się w owym czasie o zbliżenie do elity senatorskiej, o czym świadczą listy do Cyncerona. List z 4 marca donosił o oskarżeniu Appiusza Klaudiusza Pulchra przez Publiusza Korneliusza Dolabellę *de maiestate*. Ekwita bardzo enigmatycznie pisze o przyczynach oskarżenia. Wydaje się, że sam był nimi nieco zaskoczony:

¹⁴ Jak pisze S.B. Jackson zarówno demagogiczny trybunat, jak i edylat, w czasie którego organizowano igrzyska, były tymi urzędami, które ambitni *homines novi* wybierali w celu skutecznego wkroczenia na ścieżkę kariery urzędniczej. S.B. JACKSON, *Marcus Caelius Rufus*, s. 62.

¹⁵ Erich S. GRUEN, *The Last Generation of the Roman Republic*, Berkeley 1974, s. 355.

¹⁶ Zdaniem S.B. Jacksona, Celiusz i Kurion kupili Antoniuszowi miejsce w kolegium za złoto przysłane z Galii. Nie zostali skazani za przekupstwo, bo wciąż sprawowali urzędy: Celiusz – edylat, Kurion – trybunat. S.B. JACKSON, *Marcus Caelius Rufus*, s. 62.

Non dubito, quin perlatum ad te sit Appium a Dolabella reum factum, sane [quam] non ea, qua existimaveram, invidia (Fam. 8, 6, 1).

Nie wątpię, że doniesiono Ci, że Appiusz został oskarżony przez Dolabellę. Nie ma tu jednak tej niezyczliwości, jakiej się spodziewałem.

Celiusz wspierał w tym procesie Klaudiusza, za którym stał Pompejusz, faktyczny w owym czasie „władca” Rzymu, i prosił Cyncerona o pomoc, mimo że ten ostatni miał wkrótce zostać teściem oskarżyciela:

Is nunc in te maximam spem habet. Scio tibi eum non esse odio: quam velis eum obligare, in tua manu est (Fam. 8, 6, 1).

Teraz pokłada [Appiusz] w Tobie wielką nadzieję. Wiem, że nie czujesz do niego nienawiści. W twoich rękach jest czy chcesz go zobowiązać względem siebie.

Amabo te, siquid, quod opus fuerit Appio, facies, ponito me in gratia (Fam. 8, 16, 5).

Będę Cię kochał, jeśli zrobisz to, co trzeba, dla Appiusza, i będę Ci bardzo wdzięczny.

Z listu nie wynika co Klaudiusz, ówczesny cenzor, myślał o inicjatywie Celiusza, który – jak się wydaje – samorzutnie próbował zaangażować Arpinatę w poparcie dla Appiusza. Nie wiemy też, co mogłoby skłonić Arpinatę do obrony niezbyt lubianego i cenionego przez siebie polityka. Appiusz był poprzednikiem Cyncerona na stanowisku namiestnika Cylicji i orator bardzo źle oceniał jego pracę. Osobisty stosunek Arpinaty do patrycjusza nie wpłynąłby prawdopodobnie na jakość mowy obrończej. Nie można jednak zgodzić się z Vincentem Rosivachem, który uważał, że prośba Celiusza jest wyrazem jego przyjaźni z Appiuszem¹⁷. Z listu wyraźnie wynika, że w grę wchodził raczej osobisty interes zadłużonego ekwity. Wiadomo natomiast, że Arpinata korespondencyjnie (*Fam.* 3, 10, 1) udzielił wsparcia patrycjuszowi i odciął się od Dolabelli. Przyznał, że zgadza się ze swoim przyjacielem Celiuszem, który mowy oskarżycielskie Dolabelli nazwał głupimi i dziecinnymi (*Fam.* 3, 10, 5). Na pewno Celiusz domagał się od patrycjusza okazania wdzięczności za próbę mediacji z Cynceronem. W takim kontekście należy odczytywać, pojawiające się w cytacie otwierającym artykuł, epitet *ingratissimus* oraz wzmiankę o *magna beneficia*, jakie winien był Celiuszowi Klaudiusz. W omawianej korespondencji nie ma też wzmianki o powodach zaangażowania młodego ekwity w pomoc dla cenzora. Nie może być mowy

¹⁷ V. ROSIVACH, *Caelius' Adherence*, s. 208.

o pobudkach altruistycznych. Być może ofiarowana pomoc związana była z kłopotami finansowymi, w jakie popadł edyl, organizujący tak kosztowne przedsięwzięcie jak igrzyska. Z listu dwunastego (*Fam.* 8, 12, 2) wynika, że Celiusz zwrócił się do patrycjusza o pożyczkę, a ten odmówił. Stąd epitet *avarus*, który pojawił się w pierwszym cytacie. Warto w tym momencie odwołać się do listu Cyncerona z początków maja 50 r., w którym Arpinata opisuje Celiuszowi swoje bardzo ciepłe uczucia wobec Klaudiusza i zapewnia o swoim wsparciu dla cenzora. Wsparcie to wynika z sympatii, jaką miał okazywać Rufusowi patrycjusz:

[...] *et mehercule etiam pluris cum feci, quod te amavi ab eo sensi...* (*Fam.* 2, 13, 2).

[...] na Herkulesa, tym więcej dla niego zrobiłem, im bardziej poczułem, że jesteś przez niego kochany.

Odrzucając emocjonalny wydzwięk użytych przez Arpinatę słów, należy zauważyć, że Cynceron raczej nie dostrzegał niczego niepokojącego w skomplikowanych skądinąd stosunkach między pozostającymi w Rzymie politykami. Nie widział żadnych oznak wrogości Klaudiusza wobec ekwity i nie ostrzegł przyjaciela przed zbytnim zbliżeniem z patrycjuszem. Być może właśnie te ciepłe słowa Arpinaty na temat Appiusza zachęciły Celiusza do wyjścia z inicjatywą zaproponowania Cyncerońskiej pomocy w procesie.

Rok 50. przynosi jeszcze jedno wydarzenie skutkujące gwałtowną zmianą w życiu Celiusza. Cenzor oskarżył bowiem młodego polityka o niemoralne prowadzenie się, odwołując się do *lex Scantinia*:

[...] *insolentissimi homines summis Circensibus ludis meis postulandum me lege Scantinia curarunt* (*Fam.* 8, 12, 3).

[...] ogromnie zuchwali ludzie postarali się oskarżyć mnie na mocy prawa Skantiusza w samym środku moich igrzysk.

Oskarżycielem był niejaki Serwiusz Pola (*Fam.* 8, 12, 2-3), który już raz (w 54 r.), działając w swoim imieniu, szykował się do oskarżenia ekwity¹⁸. Warto zauważyć, że Celiusz bał się oskarżenia na tyle mocno, że zwrócił się o pomoc do Lucjusza Kalpurniusza Pizona, drugiego cenzora:

¹⁸ David F. EPSTEIN, *Personal Enmity in Roman Politics 218-43 B.C.*, London, New York, Sydney, 1977, s. 118. Erich S. Gruen uważa, że i za tym oskarżeniem stała *gens Claudia*. E.S. GRUEN, *The Last Generation*, s. 341.

[...] *malui collegae eius, homini alienissimo et mihi propter amicitiam tuam non aequissimo, me obligare quam ilius simiae vultum subire* (Fam. 8, 12, 2).

[...] woląłem zobowiązać się wobec jego kolegi, człowieka całkiem mi obcego i nie-przychylnego ze względu na naszą przyjaźń, niż narażać się na widok tej małpiej gęby.

W tym momencie warto zastanowić się nad przyczynami wspomnianej przez Celiusza nienawiści ze strony Appiusza (*qui me odisse*). Choć w korespondencji z Cyncerem nie ma na ten temat wzmianki, to wcześniejsze zachowanie młodego polityka względem członków *gens Claudia* dostarcza ewidentnych powodów takiego stanowiska. Klaudiusz jako *pater familias* swego rodu na pewno z trudem tolerował zachowanie Celiusza względem Klodii Metelli i Publiusza Klodiusza. W pierwszym przypadku podczas wspomnianego procesu oskarżony wygłosił mowę pełną nieprzyzwoitych aluzji i gestów. Nawet Kwintylian ze zgorzaniem wspominał niewybredne żarty oratora z patrycjuszki (*Inst. Orat.* 8, 6, 53). Oburzenie Appiusza wzrosło po śmierci Klodiusza, kiedy Rufus stał się największym sprzymierzeńcem i obrońcą jego zabójcy – Milona¹⁹. Jako urzędujący trybun dał Milonowi możliwość obrony przed ludem (*contio ad populum*) jeszcze przed procesem. Jednak tłum, zrozpaczony po śmierci swego przywódcy, przepędził ich obu z mównicy (*Ascon., Pro Milone* 32, 21-24). W tym samym roku Celiusz i Cynceron obronili Marka Saufejusza, przywódcę grupy, która stała za śmiercią Klodiusza (*Ascon., Pro Milone* 55, 1-10). Dodatkowym powodem Klaudiuszowej nienawiści było nieotrzymanie przez Domicjusza auguratu. Jak wyżej wspomniano, źródła literackie dopatrują się nieuczciwego zachowania w tej sprawie zarówno Kuriona, jak i Celiusza. W liście z początku września 50 r. ekwita donosił Cynceronowi, że przegrany kandydat czuje do niego wielką nienawiść:

Itaque mihi est Domitius inimicissimus, ut ne familiarem quidem suum quemquam tam oderit quam me (Fam. 8, 14, 1).

Tak więc Domicjusz jest bardzo wrogo do mnie nastawiony i nikogo w swoim otoczeniu nie darzy taką nienawiścią, jak mnie.

W tej sytuacji nie dziwi zachowanie Appiusza, który, podpierając się autorytetem urzędu cenzora, postanowił zaatakować i zniszczyć człowieka, który bez skrupułów szargał opinię jego rodu²⁰ i krzywdził przyjaciół. Postępowanie

¹⁹ V.J. ROSIVACH, *Caelius' Adherence*, s. 202.

²⁰ V.J. Rosivach pisze nawet o „rodowej vendecie” (V.J. ROSIVACH, *Caelius' Adherence*, s. 209).

Klaudiusza jest ze wszech miar usprawiedliwione w kontekście tradycji rzymskiej *potestas patris familiae*. Można jedynie dziwić się niefrasobliwości Celiusza, który starał się nawiązać kontakty z człowiekiem, którego najbliższym wyrządził tyle złego. Postępowanie Klaudiusza, opisane w korespondencji z Cyncerem, wydaje się być konsekwentnie jednoznaczne. To ekwita zaproponował Appiuszowi pomoc w procesie, w którym oskarżycielem był postrzegany jako hulaka i utracjusz Dolabella. Jak już wspomniano, nie posiadamy informacji na temat reakcji samego zainteresowanego. Być może nie odrzucił tej propozycji, skoro później Celiusz zdecydował się prosić o pożyczkę. Prośba młodego ekwity stała się dla niego sygnałem, że Rufus nie ma pieniędzy i na tyle zamożnych przyjaciół, by móc od nich pożyczyć większe sumy na organizację igrzysk. Postanowił więc wykorzystać słabość Celiusza i zaatakować go groźnie brzmiącym oskarżeniem na mocy *Lex Scantinia*²¹. Co prawda proces nie mógł się odbyć²², gdyż ekwita wciąż sprawował urząd edyla kurulnego i dzięki temu miał czas na reakcję. Oskarżył mianowicie Appiusza na mocy tego samego prawa²³. Jednakże miał świadomość, że inicjatywa patrycjusza, który mógł liczyć na poparcie wielu wpływowych optymatów, była groźna i mogła zakończyć jego karierę z powodu usunięcia z senatu. W tej sytuacji młody polityk, *homo novus*, osamotniony w swoich zmaganiach z cenzorem, zdecydował się na początku 49 r., już jako *homo privatus*, szukać pomocy u „niosącego wojnę” senatowi Gajusza Juliusza Cezara. Celiusz zdecydował się więc pójść śladem swego przyjaciela Gajusza Skryboniusza Kuriona²⁴ i przyłączyć się do obozu cezarian. Już w liście z początku lutego 49 r. pisał do Cyncerona, wyraźnie przeciwstawiając się obozowi Pompejusza, do którego należał Arpinata:

Ecquando tu hominem ineptiorem quam tuum Cn.Pompeium vidisti, qui tantas turbas, qui tam nugax esset, commorit? ecquem autem Caesare nostro acriorem in rebus gerendis, eodem in victoria temperatiorem aut legisti aut audisti? (Fam. 8, 15, 1).

²¹ Zarówno treść tego prawa, jak i jego zastosowanie są słabo udokumentowane. Wzmianka o nim w liście do Cyncerona jest najwcześniejszym zachowanym zapisem. Badacze twierdzą, że było to prawo karzące *stuprum* (występek natury seksualnej) wobec wolno urodzonych mężczyzn, stojących w hierarchii społecznej niżej od oskarżonego. Mogło też obowiązywać wobec mężczyzn odgrywających pasywną rolę w związku homoseksualnym. Zob. William CRAIG, *Roman Homosexuality: Ideologies of Masculinity in Classical Antiquity*, Oxford 1999, s. 116.

²² I najprawdopodobniej do niego nie doszło.

²³ D.S. EPSTEIN, *Personal Enmity in Roman Politics*, s. 103.

²⁴ O zaskakującym przejściu Kuriona do obozu Cezara zob. Ronald SYME, *Rewolucja rzymska*, przeł. Anna M. Baziór, Poznań 2009, s. 41.

Czy widziałeś kiedyś głupszego człowieka od twojego Pompejusza, który tak pocieszenie wywołał tak wielki zamęt, z drugiej strony, czy czytałeś albo słyszałeś kiedyś o kimś bardziej zdecydowanym w działaniu, w zwycięstwie bardziej powściągliwym od naszego Cezara?

W ostatnim zachowanym liście Celiusza do Cyncerona z marca 48 r. ekwita tłumaczy swoją decyzję dwoma czynnikami – nienawiścią Klaudiusza i przyjaźnią z Kurionem:

Quod utinam + aut Appius Claudius in ista parte C. Curio, cuius amicitia me paullatim in hanc perditam causam imposuit; nam mihi sentio bonam mentem iracundia et amore ablatam (Fam. 8, 17, 1).

Cóż oby (+) albo Appiusz Klaudiusz, z drugiej strony Gajusz Kurion, którego przyjaźń powoli przybliżała mnie do tej nikczemnej sprawy. Sądzę bowiem, że moje dobre plany zostały zaprzepaszczone przez gniew i przyjaźń.

Kilka miesięcy po wysłaniu tego listu Celiusz, pretor 48 r.²⁵, już nie żył, zabity w trakcie podróży do Cezara w przypadkowej potyczce²⁶.

W ten oto sposób dokonała się zemsta Appiusza Klaudiusza Pulchra na człowieku, który ośmielił się zaatakować jego rodzinę. Sam Celiusz widział początek nienawiści Klaudiusza w uniemożliwieniu Domicjuszowi zdobycia auguratu (Fam. 8,14,1). Zachowanie patrycjusza można określić mianem „zemsty doskonałej”, gdyż Celiusz nie zginął z ręki Appiusza, ale w wyniku splotu okoliczności, które spowodowały przejście ekwity na stronę cezarian. Głównym powodem tej decyzji był lęk przed nienawiścią Klaudiusza, wpływowego optymaty. Nie wiadomo, jak potoczyłyby się losy ekwity, gdyby nie rozdrażnił brata Publiusza Klodiusza i Klodii Metelli żądaniem „spłaty długu wdzięczności”. Zmiana obozu politycznego raczej nie przysłała Celiuszowi z wielkim trudem, gdyż w świetle listu do Cyncerona z września 50 r., ekwita jawi się jako pozbawiony wszelkich hamulców moralnych oportunistą:

Illud te non arbitror fugere, quin homines in dissensione domestica debeant, quamdiu civiliter sine armis certetur, honestiorem sequi partem, ubi ad bellum et castra ventum sit, firmiorem, et id melius statuere, quod tutius sit (Fam. 8, 14, 3).

Nie sądzą, by ci to umknęło, iż ludzie w czasie konfliktów politycznych bez użycia sił militarnych, winni, jak długo toczy się spór w sposób cywilizowany, podą-

²⁵ Szerzej na temat pretury Celiusza i przyczyn jego wyjazdu do Cezara zob. Gabriela PIANKO, *Korespondenci Cyncerona, Marek Celiusz Rufus*, „Meander” 17(1962), nr 4, s. 186. Według Kasjusza Diona (XLII, 22) urząd ten był nagrodą za przejście do obozu Cezara.

²⁶ S.B. JACKSON, *Marcus Caelius Rufus*, s. 64.

żyć za uczciwszą stroną. Gdy przyjdzie się udać na wojnę, do obozu, za pewniejszą stroną, i lepiej jest wybrać to, co bezpieczniejsze.

Warto zauważyć, że patrycjusz, konsekwentnie atakując Celiusza, stał na straży *mos maiorum*, którego admiratorem i obrońcą był Cynceron. Wielki mówca, nauczyciel, przyjaciel i korespondent Celiusza, starał się nie dostrzegać wielokrotnych sygnałów amoralności swojego ucznia i jego braku szacunku do dawnych wartości. Zemsta Klaudiusza jest więc dlatego „doskonała”, że z jednej strony obnażyła słabość moralną ekwity, z drugiej przyczyniła się pośrednio do jego mało chwalebnej śmierci. Wpłynęła tym samym na opinię potomnych o Marku Celiuszu Rufusie, która – mimo prób obrony przez Cyncerona – pozostała niepocholebna. Świadczą o tym słowa historyka z czasów panowania cesarza Tyberiusza – Wellejusza Paterkulusa:

M. Caelius, vir eloquio animoque Curioni simillimus, sed in utroque perfectior nec minus ingeniose nequam, cum ne modica re servari posset (quippe peior illi res familiaris quam mens erat) (Hist. Rom. 2, 68, 1).

[...] pretor Marek Celiusz, z wymowy i odwagi drugi Kurion, lecz pod oboma względami bardziej doskonały, równie genialny nicpoń, który nawet w ulgach kredytowych nie mógł szukać ocalenia – ruina majątkowa bowiem szła u niego w zawody z przewrotnym charakterem²⁷.

BIBLIOGRAFIA

- ASCONIUS PEDIANUS QUINTUS: Orationum Ciceronis quinque enarratio, red. A. Kiessling et R. Schoell, Berolini 1875.
- CICERO M.T.: Epistulae ad Familiares, ed. D.R. Shackleton-Bailey, vol. I 62-47 B.C., Cambridge 2004.
- CICERONIS M. TULLI: Pro M. Caelio oratio, ed. Richard G. Austin, third edition, Oxford 1960.
- CLAUSS J.J.: The Ignoble Consistency of M. Caelius Rufus, „Atheneum” 78(1990), s. 531-540.
- CRAIG W.: Roman Homosexuality: Ideologies of Masculinity in Classical Antiquity, Oxford 1999.
- EPSTEIN D.F.: Personal Enmity in Roman Politics 218-43, London, New York, Sydney, 1977.
- GRUEN E.S.: The Last Generation of the Roman Republic, Berkeley 1974.
- JACKSON S.B.: Marcus Caelius Rufus, „Hermathena” 126(1979), s. 55-67.
- KORPANTY J.: Rzeczpospolita potomków Romulusa, Warszawa 1979.
- ODGERS M.M.: Marcus Caelius Rufus, „The Classical Weekly” 23(1930), nr 21, s.161- 166.
- PIANKO G.: Korespondenci Cyncerona, Marek Celiusz Rufus, „Meander” 17(1962), nr 4, s.179-191.

²⁷ Wellejusz Paterkulus, *Historia rzymska*, przekład, wstęp i komentarz Edward Zwolski, Wrocław 2006, s.126.

- ROSIVACH V.J.: Caelius' Adherence to the Caesarian Cause, „The Classical World” 74(1980-81), nr 4, s. 201-212.
- SYME R.: Rewolucja rzymska, przeł. Anna M. Baziór, Poznań 2009.
- TATUM W.J.: The Patrician Tribune. Publius Clodius Pulcher, Chapel Hill and London 1999.
- WELLEJUSZ PATERKULUS: Historia rzymska, przekład, wstęp i komentarz Edward Zwolski, Wrocław 2006.

LISTY MARKA CELIUSZA RUFUSA
O „ZEMŚCIE DOSKONAŁEJ” (CIC. FAM. 8, 12-17)

Streszczenie

Epistulae ad familiares Marka Tulliusza Cyncerona zawierają nie tylko listy wielkiego oratora do przyjaciół i znajomych, ale także korespondencję, którą otrzymywał. W szesnastu księgach zbioru znajduje się siedemnaście tekstów, pisanych przez Marka Celiusza Rufusa – ucznia i przyjaciela Arpinaty. Listy Celiusza pochodzą z lat 51-48, a więc m.in. z okresu, gdy Cynceron przebywał jako namiestnik w Cylicji. Były uczeń i czynny polityk donosił starszemu koledze o tym, co się dzieje w Rzymie, co planują politycy, informował o polityce międzynarodowej. Nie wahał się też dzielić z żądnym wieści Cyncerem zwykłymi plotkami.

Artykuł bada jeden z problemów poruszanych w korespondencji Celiusza, a mianowicie jego niefortunne uwikłanie się w czynności procesowe Appiusza Klaudiusza Pulchra, oskarżonego w 50 r. przez przyszłego zięcia Cyncerona – Publiusza Korneliusza Dolabellę. Celiusz, który chciał pożyczyć od Appiusza pieniądze, usiłował zaangażować w jego obronę Cyncerona i za to oczekiwał wdzięczności. Okazało się jednak, że nie tylko pieniędzy nie otrzymał, ale jeszcze dał pretekst Appiuszowi do zemsty za swoje wcześniejsze działania (kompromitacja Klodii Metelli – siostry Appiusza, poparcie Tytusa Anniusza Milona – zabójcy Publiusza Klodiusza, uniemożliwienie zdobycia auguratu przyjacielowi Appiusza – Lucjuszowi Domicjuszowi Ahenobarbusowi). Gdy Celiusz rozpoczął kunsztowną intrygę, spodziewał się, że jako pośrednik między patrycjuszem a Cyncerem, odniesie wymierną materialnie korzyść bez zbędnego wysiłku. Jednak szybko sam znalazł się w niebezpieczeństwie. Appiusz zaaranżował bowiem oskarżenie młodego ekwity na podstawie groźnie brzmiącej *lex Scantinia* i tylko sprawowanie przez niego urzędu edyla kurulnego uniemożliwiło postawienie go przed sądem. W następnym, 49 r., Celiusz już jako *homo privatus* nie mógł liczyć na ochronę prawną i zdecydował się poszukać opieki w obozie Gajusza Juliusza Cezara, przywódcy stronnictwa walczącego z optymatami, do których zaliczał się Appiusz. Związanie z popularami nie tylko bardzo dotknęło Cyncerona, ale także odsłoniło konformizm i oportunizm samego Marka i przyczyniło się do powstania negatywnej opinii historyków o tym skądinąd najzdolniejszym uczniu Arpinaty.

Słowa kluczowe: Marek Celiusz Rufus; Marek Tulliusz Cynceron; Appiusz Klaudiusz Pulcher; Rzym; republika; listy; proces; zemsta; polityka.

LETTERS OF MARCUS CAELIUS RUFUS
ABOUT 'THE PERFECT REVENGE' (CIC. FAM. 8, 12-17)

Summary

Epistulae ad Familiares contains not only letters written by the great orator to his friends and familiars but also received correspondence. There are seventeen letters written by Marcus Caelius Rufus – the pupil and friend of Cicero – in sixteen books of *epistulae*. Caelius was writing his letters in the period of three years from 51 till 48 BC when Cicero was, among others, a governor in Cilicia, in Asia. The pupil and active politician was giving information to his older colleague about Roman politics and an activity of society. Caelius did not hesitate to relate to ordinary gossips.

This paper concentrates on one of the subjects mentioned in Caelius' letters – his problems with hostility of Appius Claudius Pulcher, the well-known Roman politician. Publius Cornelius Dolabella, future Cicero's son-in-law, accused Appius of *vis*. Caelius, who wanted to borrow money from Appius, tried to involve Cicero in Claudius' defense. The young politician thought that Appius would give him money in token of gratitude. It appeared soon that Caelius did not only receive loan, but also enabled Appius to get a revenge against him. The patrician hated Cicero's pupil for his prior activity (a discredit of Clodia Metelli, the sister of Appius, an advancement of Titus Annius Milo – the murderer of Appius' brother – Publius Clodius and a detriment of Lucius Domitius Ahenobarbus – the friend of Appius). The patrician accused Caelius of immoral behaviour. The Cicero's pupil avoided accusation only because he was an aedile in this time. In the next year, Caelius, as a private man, had to look for protection in Caius Iulius Caesar camp. Caesar was an enemy of optimates, a party of Appius, Cicero and until quite lately – Caelius. This decision of young politician showed his opportunism and conformity and lead to his death in the next year.

Key words: Marcus Caelius Rufus; Marcus Tullius Cicero; Appius Claudius Pulcher; Rome; republic; letters; revenge; politics; lawsuit.